

Andrzej SZYMAŃSKI*

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza w Brudzeniu Dużym w latach 1972–1986

1. Rodowód i tożsamość

Czymże była największa polska partia komunistyczna, rządząca praktycznie niepodzielnie krajem od momentu powstania w 1948 r. aż do 1989 r.? Jej apologety i teoretycy ruchu robotniczego twierdzili m.in., że „Polska Zjednoczona Partia Robotnicza od chwili swego powstania spełniała rolę przewodniej siły politycznej w budownictwie socjalistycznym w Polsce. Rola ta została potwierdzona w znowelizowanej 10 lutego 1976 r. Konstytucji PRL”¹. Statut PZPR określał partię mianem „przewodniej i kierowniczej siły politycznej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, która z tego tytułu „troszczy się o zgodne z celami i zasadami socjalizmu sprawowanie władzy w państwie, doskonalenie pracy aparatu państwowego [...], eliminowanie biurokratycznych naleciałości, tworzenie korzystnego klimatu dla społecznego współdziałania z organami władzy państwowej oraz umacniania jej autorytetu”². PZPR „odgrywała ważną rolę w wypracowywaniu koncepcji ustrojowych i ich urzeczywistnianiu”³. Gdzie indziej wskazywano, że „przywództwo partii to «zasada zasad»” ustroju Polski Ludowej, a wywodzi się ona z „niepodważalnych podstaw historycznych i klasowych, ideowych i moralnych” i bynajmniej

* Uniwersytet Opolski, e-mail: Andrzej@kozle.pl.

¹ *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1976, art. 3 ust. 1.

² *Statut Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Ze zmianami i uzupełnieniami uchwalonymi przez IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR w lipcu 1981 r.*, Warszawa 1981, s. 5.

³ J. Kuciński, *Ustrojowo-polityczne koncepcje PZPR w latach 1948–1959*, Warszawa 1984, s. 5; zob. A. Dobieszewski, *Zasady i mechanizmy funkcjonowania partii*, Warszawa 1984.

nie jest uzurpacją. To partia „przewodziła rewolucji, która dała chłopom ziemię, znacjonalizowała fabryki, zapewniła milionom awans, powszechny dostęp do oświaty i kultury, urzeczywistniła dzieło odbudowy i uprzemysłowienia kraju”⁴. Partia chciała uchodzić za strukturę onnipotentną, mogącą zapewnić wszystkim praktycznie wszystko, co powinni mieć. Tak też kreowała swój obraz. Obecnie na PZPR patrzy się nieco inaczej. Wielu historyków podaje w wątpliwość, czy w ogóle stanowiła ona partię polityczną *sensu stricto*, czy raczej była „strukturą administracyjną, która zarządzała państwem – od szczytów władzy po najdrobniejszy zakład pracy i gminę”⁵. A. Friszke pisze o tym tak: „Zjawisko dublowania aparatu państwowego przez aparat partyjny prowadziło zarazem do utożsamiania obu struktur, jak i dominacji partii nad administracją. [...] Partyjnemu aparatowi dominację nad administracją państwową zapewniał przyjęty na wszystkich szczeblach władzy system nomenklatury partyjnej”⁶. Nomenklatura była jednym z najistotniejszych przywilejów aparatu partyjnego. W roku 1977 od 80 do 140 tys. stanowisk w administracji i gospodarce narodowej obsadzanych było „z nadania partii”. W pięć lat później liczba stanowisk nomenklaturowych została zwiększona do ok. 180 tys.⁷ System nomenklaturowy nie miał żadnej podstawy prawnej i oficjalnie nie istniał, jednak nawet niektóre komitety gminne PZPR czuły się upoważnione do obsadzania funkcji i stanowisk w swoim środowisku⁸. To także ta partia była – zgodnie z doktryną sojuszu robotniczo-chłopskiego – reprezentantem wsi. Zjednoczone Stronnictwo Ludowe (ZSL) za zgodą swoich liderów wypełniało zadania, „które PZPR wyznaczała zgodnie z marksistowską teorią walki klas [...]”⁹. J. Wrona, pisząc o tzw. systemie trójpartyjnego współdziałania, wskazuje, że „w zbudowanym przez komunistów systemie politycznym ZSL i SD [Stronnictwo Demokratyczne] nie były i nie mogły być klasycznymi

⁴ W. Głowacki, *Zasady funkcjonowania PZPR*, [w:] *Podstawy wiedzy o PZPR*, red. B. Kowalewska, E. Mulicka, Warszawa 1989, s. 5.

⁵ Zob. np. Ł. Kamiński, *Przewodnia siła narodu*, rozmowa przeprowadzona przez B. Polak, „Biuletyn IPN” 2002, nr 5, s. 7.

⁶ A. Friszke, *Próba portretu zbiorowego aparatu partyjnego*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persa, Warszawa 2012, s. 57; zob. także K. Dąbek, *PZPR – retrospektywny portret własny*, Warszawa 2006, s. 56.

⁷ A. Friszke, *op. cit.*, s. 58.

⁸ M. Tymiński, *Nomenklatura regionalna: działanie systemu na poziomie lokalnym (1950–1970)*, [w:] *PZPR jako machina...*, s. 57; zob. także K. Dąbek, *op. cit.*, s. 110.

⁹ J. Wrona, *PZPR a partie satelickie*, [w:] *PZPR jako machina...*, s. 144. Tam o tzw. partiach satelickich: „Na podstawie decyzji PZPR ZSL skupiało chłopów (ok. 70 proc. wszystkich członków) oraz osoby związane ze wsią społecznie lub zawodowo. SD mogło rekrutować członków wśród inteligencji i rzemiosła. Obie partie miały faktyczny zakaz wchodzenia na tzw. teren robotniczy” (s. 146).

partiami politycznymi a ich przywódcy nie wykonywali roli polityków, nie uczestniczyli bowiem w sposób suwerenny w rozwiązywaniu konfliktów politycznych, lecz ograniczali się jedynie do wykonywania decyzji podjętych poza swoimi stronnictwami”¹⁰. PZPR z powodzeniem „starła się uczynić z ZSL [...] organ transmisji swego programu” do środowiska wiejskiego¹¹.

Celem PZPR „na odcinku młodzieżowym” było wychowanie (ukształtowanie) na wzorowego obywatela PRL „nowego człowieka» uznającego za własne zasady ideologii marksizmu-leninizmu i popierającego bez zastrzeżeń politykę partii komunistycznej. Ów «nowy człowiek» miał odrzucić dotychczasową kulturę i tradycję, zwłaszcza religię, i propagować światopogląd materialistyczny (ateistyczny). Istotnym rysem jego postawy było zaangażowanie w życie oficjalne, m.in. społeczne i polityczne. Do tego dochodziła sprawność fizyczna, niezbędna do wykonywania powierzonych przez partię zadań”¹².

Odnosnie do „masy członkowskiej” PZPR nie można stwierdzić, że stanowili ją wyłącznie koniunkturaliści, osoby słabo wykształcone, w tym nisko wykwalifikowani robotnicy czy rolnicy. „Każda partia masowa, zwłaszcza taka, która jest partią władzy, a jednocześnie – używając typologii Maxa Webera – formacją światopoglądową, prezentującą kuszący dla wielu program, zachęca do aktywnego udziału w jej szeregach także ludzi kierujących się ideologią, uznających jej program za zniewalający lub co najmniej obiecujący”¹³.

Poczyniwszy powyższe spostrzeżenia co do zasad funkcjonowania PZPR, w oparciu o analizę materiałów archiwalnych dotyczących aktywności tejże partii w Brudzeniu Dużym postaram się ustalić, czy znajdują one potwierdzenie w jej działalności na tym terenie w latach 1972–1986¹⁴. Interesujące wydaje się także zbadanie, czy – i w jaki sposób – lokalna instancja partyjna reagowała na ostry kryzys polityczny dotykający Polskę w roku 1981.

Niektórym czytelnikom temat opracowania zakreślony przedstawionym wyżej tytułem może wydać się błahy i niezbyt interesujący. Funk-

¹⁰ *Ibidem*, s. 151.

¹¹ *Ibidem*, s. 167.

¹² M. Wierzbicki, *PZPR a środowisko młodzieżowe (1948–1990)*, [w:] *PZPR jako machina...*, s. 269.

¹³ L. Gilejko, *Członkowie PZPR – próba typologii*, [w:] *PZPR jako machina...*, s. 122.

¹⁴ Ramy czasowe tekstu wyznaczono ze względu na dostępność materiałów archiwalnych. Wydają się one także uzasadnione tym, że ukazują styl działania partii przed przełomem stanu wojennego oraz bezpośrednio po nim. Dzięki temu możemy zaobserwować zmianę retoryki aparatu, tembru wypowiedzi członków PZPR uchwytnych w protokołach zebrań, ewolucję ich poglądów w odpowiedzi na sytuację w kraju, czy też jej brak.

cjonowanie dominującej partii robotniczej w jednej z setek gmin w Polsce w czasie czternastu lat na przełomie przesyconych marazmem i szarością lat 70. i 80. XX w. Pochylenie się nad tą rzeczywistością – z jednej strony czasowo od nas nie tak odległą, z drugiej strony jednak obyczajowo i mentalnie prawie zupełnie odmienną – ma w moim pojęciu głęboki sens. Historię bowiem, w tym także historię prawa, idei czy urządzeń administracyjnych, staram się postrzegać nie tylko jako ciąg zdarzeń dotyczących królów, prezydentów, państw, światowych trendów czy innych spraw „ważnych”, „wielkich” i „znaczących”. Aktorami pierwszego planu w odwiecznym *panopticum* są zwykli ludzie, których uparte zmagania z rzeczywistością im współczesną są tworzywem historii. Gdy badamy archiwalne dokumenty, ci ludzie zaczynają się poruszać i mówić pod swoim niebem. Znów żyją. Ich jednostkowe i zbiorowe dzieje są opowieścią o przeszłości i przyszłości, ukrytej w „tym-co-było”. Są budulcem naszej historii. Wielką marnością jest to, że znając lepiej lub gorzej dzieje swego kraju, regionu, jego praw i instytucji, nie wiem praktycznie zupełnie nic o ludziach, którzy wypełniali „moje” miasto i „moje” w nim ulice 100, 70 czy nawet 50 lat temu. Chciałbym ich poznać i tęsknię za nimi. Taką historię warto pisać. Na „ważnych” ludzi i „wielki” świat może kiedyś przyjdzie czas...

2. Funkcjonowanie

W dniu 3 grudnia 1972 r. odbyła się w Brudzeniu Dużym konferencja sprawozdawczo-wyborcza gminnej organizacji PZPR, podczas której zaprezentowano dwa interesujące referaty. Pierwszy wygłosił tow. Jan Pawlak, organizator pracy partyjnej na terenie gminy, drugi zaś – o tematyce gospodarczej – tow. Ludwik Kaczorowski, pełnomocnik Prezydium Powiatowej Rady Narodowej ds. reorganizacji gromadzkich rad narodowych¹⁵. Ostatnim punktem porządku obrad były wolne wnioski. Dyskusja, jak wynika z protokołów, odbywała się po wysłuchaniu referatów.

Towarzysz Pawlak zaznaczył w niej m.in., że w skali kraju zbliża się reforma podziału administracyjnego wsi, polegająca na „reorganizacji dotychczasowych gromadzkich rad narodowych i tworzeniu na ich miejsce nowych, mocnych gmin posiadających większe kompetencje i szerokie uprawnienia”¹⁶. Odnośnie do zmian w urzędzie brudzeńskim stwierdził,

¹⁵ Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), Komitet Gminny PZPR w Brudzeniu Dużym (dalej: KGPZPRBD), sygn. 720, t. 1, s. nlb.

¹⁶ S. Wójcik, *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku*, Lublin 1999, s. 227: „Ustawa z 22 XI 1973 roku o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz.U. 1973 nr 4, poz. 276) dokonała reformy podziału administracyjnego wsi. W jej wyniku utworzono gminy jako mikrorejony

że „będzie to nowy urząd, w którym mieszkańcy gminy załatwiać będą mogli bez mitręgi czasu swoje podstawowe sprawy. Nie do powiatu więc, a do znacznie mniej odległej gminy prowadzić będzie częściej droga”¹⁷. Reforma ta została przeprowadzona w roku 1973. W dalszej części wystąpienia mówiono o zwiększeniu produkcji rolnej, mobilizacji szeregów partyjnych w obliczu nowych zadań, zbyt wysokim poziomie wody w stawach w miejscowości Siecień, co skutkowało zalewaniem piwnic okolicznych rolników, o pogłowie bydła i trzody chlewnej, funkcjonowaniu podstawowych organizacji partyjnych (POP), złym stanie sieci telefonicznej, podano także aktualną liczbę członków partii i kandydatów w poszczególnych POP¹⁸. Ogółem organizacja partyjna na terenie przyszłej gminy Brudzeń Duży liczyła w końcu 1972 r. 333 towarzyszy, w tym 12 kandydatów, 143 rolników, 55 robotników, 70 pracowników umysłowych, 65 „w innych zawodach”. Do partii należało 58 kobiet. Co ciekawe, liczbę kobiet podawano zawsze, we wszystkich lokalnych statystykach partyjnych, dziesiątki lat przed wynalezieniem wszelkiej maści „parytetów płci”. Referat kończyły zwyczajowe wezwania do wzmożonej pracy partyjnej, aktywności na prawie wszystkich możliwych polach, zwarcia szeregów celem pomyślnej realizacji zadań *etc.*

Reakcją „dołów partyjnych” na podobne wystąpienia był udział w ożywionej zwykle dyskusji, racjonalizującej nieco górnolotne wywody lokalnych działaczy, a często „sprowadzającej ich na ziemię”. Oto tow. Stefan Wiśniewski z POP Siecień zaprotestował przeciwko planowanemu przeniesieniu ośrodka zdrowia do peryferyjnie położonej wsi Murzynowo, gdyż ta lokalizacja jedynie z trudem byłaby dostępna dla mieszkańców Siecienia i okolic¹⁹. Towarzysz Truba z POP Robertowo narzekał na wstrzymanie budowy obory, czego przyczyną była niemożność otrzymania

społeczno-gospodarcze oraz instytucje funduszu miejscowego, skupiającego różne lokalne ośrodki, mające przyczynić się do uzdrowienia gospodarki małych miast [...]. Reforma wprowadzała rozdział funkcji organów przedstawicielskich od funkcji organów wykonawczych. Prezydium rad narodowych, będąc dotychczas organami administracji państwowej (wykonawczymi), tracą tę funkcję, stając się wyłącznie organami kierującymi pracą rad. Ich miejsce przejmują wojewodowie, naczelnicy powiatów, naczelnicy miast i gmin, kierujący podległymi im urzędami jednoosobowo. Są oni jednak mianowani przez organ zwierzchni”. Zob. także J. Służewski, *Terenowe organy administracji i rady narodowe po reformie*, Warszawa 1977.

¹⁷ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 1, k. nlb.

¹⁸ *Ibidem*. POP Brudzeń wieś liczyła podówczas 30 towarzyszy, POP Brudzeń GS – 30, POP Brudzeń GRN – 17 (sami pracownicy umysłowi, personel urzędu), POP Bądkowo Kościelne – 15, POP Krzyżanowo – 7, POP Turza Mała – 15, POP Winnica – 14, POP Wincentowo – 13, POP Karwosieki Cholewice – 16, POP Sikórz Bacutil – 6, POP Sikórz wieś – 20, POP Sikórz PGR – 27, POP Sikórz MBM – 7, POP Siecień wieś – 34, POP Robertowo – 5, POP Rembielin – 16, POP Gorzechowo – 8, POP Strupczewo – 5, POP Sobowo – 15, POP Główna – 16, POP Rokicie – 11, POP Więclawice – 11, POP Myślborzyce – 11.

¹⁹ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 1, k. nlb.

nia kredytu z Banku Rolnego²⁰. Towarzysz Borkowski z POP Głównina piętnował niską jakość sprzętu rolniczego dostarczanego przez przemysł, a tow. Stanisław Kuczmarski, komendant posterunku Milicji Obywatelskiej w Brudzeniu Dużym, wskazywał, że łączność telefoniczna z Płockiem często jest niemożliwa przez kilka dni z rzędu, zaś kursy autobusów Polskiej Komunikacji Samochodowej (PKS) są nader rzadkie i przez to niewystarczające²¹. Towarzysz Hiszpański z POP Sikórz martwił się, czy petenci w „nowych” urzędach gmin nie spotkają się z „biurokracstwem”, tow. Ciarkowska z POP Myśliborzyce, mówiąc o pracy POP właśnie twierdziła, iż należy zadbać, aby „wieś była w organizacji, a nie organizacja we wsi”, i postulowała wydłużenie godzin pracy ośrodka zdrowia w Brudzeniu. Inni towarzysze mówili o niskiej jakości i słabej dostępności materiału siewnego, sygnalizując na koniec problem braku części zamiennych do dożarki elektrycznej.

Dyskusję podsumował nieprzedstawiony w protokole z imienia i nazwiska zastępca przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie, wygłaszając kilka sloganów o „zespoleńiu sił, powszechnej aktywności i inicjatywie”, która pozwoli „osiągnąć jak najwyższą wydajność z hektara i jak najlepsze rezultaty w rozwoju gminy”²².

10 lutego 1975 r. odbyło się posiedzenie Komitetu Gminnego PZPR (KG PZPR) w Brudzeniu Dużym²³ poszerzone o członków Prezydium Gminnego Komitetu ZSL²⁴. Podczas zebrania omawiano kwestie związane ze zbliżającymi się wiosennymi pracami polowymi, stanem służby weterynaryjnej na terenie gminy oraz sprawy wewnętrzpartyjne.

Obrady otworzył tow. Jan Pawlak, I sekretarz KG PZPR, o sprawach weterynaryjnych mówił odpowiedzialny za tę służbę dr Wernik. W dyskusji wypowiedziano się na tematy *stricte* rolnicze, dotyczące m.in. omłotów, które winna jak najszybciej przeprowadzić brudzeńska Spółdzielnia Kółek Rolniczych (SKR), zapotrzebowania na ziarno siewne, sprawnej organizacji skupu mleka czy wykupu nawozów mineralnych, które nie cieszyły się zbyt dużym uznaniem rolników, a zdaniem służby rolnej były wręcz niezbędne.

Sprawy organizacyjne to przede wszystkim przydzielenie poszczególnym członkom KG PZPR organizacji partyjnych, którymi mieli się opiekować, odwieczny problem zalegania członków partii z regulowaniem

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem.*

²³ KG PZPR w Brudzeniu Dużym w 1975 r. liczył 19 członków.

²⁴ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 10, k. nlb.

składek członkowskich, zbliżająca się wymiana legitymacji partyjnych, która miała być okazją do „przewietrzenia” partyjnych szyków²⁵.

Kolejna „narada aktywu partyjnego i społeczno-gospodarczego gminy Brudzeń” odbyła się 11 września 1975 r., a miejscem obrad była remiza Ochotniczej Straży Pożarnej (OSP) w Bądkowie-Kościelnym²⁶. W naradzie udział wzięli m.in.: tow. Jan Pawlak jako przewodniczący, naczelnik gminy mgr Ludwik Kaczorowski, prezes Gminnej Spółdzielni (GS), dyrektor SKR, członkowie zarządu Gminnego ZSL oraz przedstawiciele władz wojewódzkich PZPR i ZSL. Porządek obrad przewidywał m.in. „omówienie zadań instancji gminnej i organizacji partyjnych w gminie Brudzeń do VII Zjazdu PZPR”²⁷ oraz dyskusję i wolne wnioski. Podczas zebrania przyjęto 11 wniosków do realizacji w okresie przedzjazdowym. Wśród nich pewne znaczenie mogło mieć zrealizowanie zalecenia nr 10: „Naczelnik gminy i gminna służba rolna zatroszczą się o terminowe zakończenie prac jesiennych w rolnictwie”, o ile przyjmiemy, że urzędnicy mieli jakikolwiek odczuwalny wpływ na kalendarz działań rolników. Inne wnioski, wyrażone w partyjnej nowomowie, raczej żadnego praktycznego znaczenia nie miały, a dziś odczytywane brzmią dość kuriozalnie. Przykładem niech będzie postulat nr 8: „Do listopada włącznie służba rolna przeprowadzi rozmowy indywidualne z przodującymi rolnikami pod hasłem «mój wkład w realizację uchwały VI Zjazdu Partii»”²⁸.

KG PZPR w Brudzeniu Dużym zebrał się także 30 września 1975 r. W obradach udział wzięli sekretarze POP z terenu gminy. Według zachowanej w archiwum płożkim rękopiśmiennej relacji z tego spotkania w okresie od stycznia do września 1975 r. w szeregi partyjne przyjęto 19 nowych członków, wykreślono natomiast i wydalono aż 29, z czego 93% stanowili robotnicy i chłopcy²⁹.

27 października 1975 r. w budynku szkoły podstawowej w Brudzeniu Dużym odbyła się konferencja przedzjazdowa PZPR. Obrady trwały ponad 4 godziny, uczestniczyło w nich 69 delegatów. Udział wzięli także przedstawiciele wojewódzkich władz partyjnych (tow. Tadeusz Dutkiewicz – członek Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR – KW PZPR, tow. Kazimierz Urbański – inspektor KW PZPR, oraz tow. Pawlak, reprezentujący Wojewódzki Związek Gminnych Spółdzielni – WZGS), a także „przedstawiciele z terenu gminy Brudzeń” (m.in. Czesław Markuszew-

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, k. 25 i n.

²⁷ VII Zjazd PZPR odbył się w dniach 8–12 grudnia 1975 r. Zob. N. Kołomejczyk, *PZPR 1948–1986*, [w:] *Podstawy wiedzy o PZPR...*, s. 229.

²⁸ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 10, k. nlb.

²⁹ *Ibidem*.

ski – prezes komitetu Gminnego ZSL, Ludwik Kaczorowski – naczelnik gminy, Helena Radolińska, przewodnicząca Gminnej Rady Kobiet, tow. Stanisław Witkowski – gminny komendant OSP, tow. Stanisław Kłobukowski – prezes GS Brudzeń Duży)³⁰.

W toku obrad tow. Pawlak, I sekretarz KG PZPR, zaprezentował referat egzekutywy KG pt. „Kierunki działania instancji i organizacji partyjnych w świetle wytycznych KC PZPR oraz zadania w kampanii przedjazdowej”. Dyskusja, która wywiązała się po tym programie porządku dziennego, dotyczyła spraw bardzo praktycznych, z lekka tylko przetykana była wątkami ideologicznymi. Towarzysz Stanisław Hiszpański „zwrócił uwagę na produkcję zwierzęcą oraz pracę z młodzieżą”, H. Radolińska z ZSL „zwróciła [...] uwagę na aktywną działalność kobiet w dotychczasowej pracy oraz dalszym aktywnym angażowaniu się w pracach społecznych związanych z produkcją rolną i hodowlaną”³¹, zaś tow. Czesław Borkowski „zwrócił uwagę na produkcję rolną a między innymi na grupowe użytkowanie sprzętu. Podziękował również władzom gminnym za budowę drogi – traktu nadwiślańskiego, otwarcie baru [i] ośrodka zdrowia w Brudzeniu”³². Następnie przedstawiono program działania lokalnej instancji partyjnej na czas kampanii przedjazdowej, podsumowano obrady i odśpiewano *Międzynarodówkę*.

Wspomniany „program działania gminnej organizacji partyjnej w Brudzeniu na okres do VII Zjazdu PZPR i I półrocze 1976 r.”³³ przewidywał realizację rozlicznych zadań uszeregowanych w kilka grup tematycznych. I tak, w zakresie „partyjnego kierowania rozwojem gospodarczym gminy” w działalności rolnej zaplanowano m.in. „zatroszczenie się GS «Samopomoc Chłopska» o pełne wykonanie planu kontraktacji zbóż w 1976 r.”, zwiększenie wpływu aktywu gminnego na rolników mających „nieomłócone sterty ze zbożem” i nakłonienie ich do dokonania omłotów w listopadzie 1975 r., rozliczenie przez GS rolników „nie wywiązanych z umów kontraktacyjnych”, zabezpieczenie przez naczelnika gminy pełnej realizacji planu skupu mleka czy wreszcie wyegzekwowanie przez tegoż „pełnego wykonania decyzji nawożenia mineralnego”, do którego, jak się zdaje, bezskutecznie próbowano zmusić rolników od dłuższego czasu.

W ramach przygotowań przedjazdowych SKR w Brudzeniu miał rozpocząć sprzedaż benzyny, GS „SCh” miała „wykorzystać pełne możliwości własnej produkcji pustaków” oraz „jak najszybciej uruchomić sklepy

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Zachowano oryginalne fragmenty protokołów partyjnych jako przykład niezbyt udanych prób wtłoczenia wiejskiej rzeczywistości w sztuczne ramy ideologicznej „nowomowy”.

³² APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 2, k. nlb.

³³ *Ibidem*.

zamknięte z powodu remanentów”³⁴. Były to jednak tylko postulaty zgłaszane pod adresem tych instytucji, nie zaś konkretne zobowiązania. W zakresie naprawy i budowy dróg „postulowano” więc „wznowienie prac drogowych na rozpoczętych odcinkach”, „kontynuowanie konserwacji dróg gruntowych trudnych do przejazdu” czy „wprowadzenie do planu budowy drogi Brudzeń–Rokicie”. W „zakresie kultury” „postulowano” zaadaptowanie budynku gospodarczego w Turzy na klub rolnika, a w zakresie ochrony zdrowia – „spowodowanie, aby gabinety dentystyczne dwa razy w tygodniu czynne były w godzinach popołudniowych z przeznaczeniem dla dzieci szkolnych i osób pracujących w zakładach pracy”. Postulowano zapewne z pełną wiedzą, że na tymże postulowaniu się skończy, a papier wytrzyma wiele. Z zapisów przebija spokojna bezsilność...

Organizacja partyjna natomiast już nie „postulowała”, lecz się „zobowiązywała”. A to do „zatroszczenia się o należyłą propagandę wizualną z okazji VII Zjazdu Partii”, a to do powołania „kół studiowania wiedzy o partii” (wykonawcą miał być Zarząd Gminny Związku Socjalistycznej Młodzieży Wiejskiej – ZSMW) czy „zorganizowania szkolenia partyjnego w okresie jesienno-zimowym w siedmiu POP na terenie gminy”³⁵. Zaś egzekutywa KG PZPR zobowiązywała się do „kontroli i oceny realizacji” tych wszystkich zobowiązań.

26 listopada 1975 r. miało miejsce ostatnie w tym roku posiedzenie KG PZPR, w którym brali udział członkowie GK ZSL. Porządek zebrania przewidywał m.in. dekorację rolników złotą odznaką „Zasłużony Pracownik Rolnictwa” oraz ocenę „rozmów przeprowadzonych przez służbę rolną z przodującymi rolnikami na temat «mój wkład w realizację VII Zjazdu PZPR»”³⁶. Z tych punktów obrad brak relacji w aktach, natomiast zachowało się sprawozdanie z ciekawej dyskusji. Oto naczelnik gminy publicznie napiętnował z podaniem imienia i nazwiska tych rolników, którzy nie wywiązali się z dostaw zboża. Pochwalił tych, którzy wyznaczone normatywy przekroczyli. Zapowiedział, że „GS «Samopomoc Chłopska» przez organizatorów obsługi rolnictwa wyegzekwuje wykonanie skupu”. Towarzysz Tadeusz Zarzycki zauważył następnie, że „państwo powinno zagwarantować pasze przemysłowe każdemu rolnikowi, który dostarczył zboże. Towarzysz Czesław Borkowski zapowiedział, że sprzeda dodatkowo państwu 1,5 tony zboża, a kol. Kowalewska z ZSL podsumowała, że „jeśli będzie pasza, to i zboże będzie dostarczone”. Problem skupu zbóż i dostawy paszy zdecydowanie zdominował dyskusję. Receptą na ujawnione braki w skupie i zaopatrzeniu rolników, według tow. Jana Pawła-

³⁴ *Ibidem*, k. 24–25.

³⁵ *Ibidem*, k. nlb.

³⁶ *Ibidem*.

ka, I sekretarza KG PZPR, było wyjaśnianie rolnikom przez aktyw partyjny założeń polityki rolnej, „przekonywanie i mobilizacja producentów”. Ideologiczne zaklinanie rzeczywistości – jak zawsze w tych czasach – miało być receptą na niewydolność socjalistycznej gospodarki.

8 grudnia 1977 r. w budynku szkoły podstawowej w Brudzeniu Dużym odbyła się gminna konferencja sprawozdawczo-wyborcza PZPR. Obrady prowadził tow. Tomasz Dąbkowski, gminny dyrektor szkół³⁷. Porządek dzienny przewidywał m.in. referat egzekutywy KG PZPR, wystąpienie naczelnika gminy, wybory gminnych władz partyjnych i delegatów na wojewódzką konferencję sprawozdawczo-wyborczą oraz przyjęcie programu działania na lata 1978–1979.

W referacie egzekutywy KG PZPR znajdujemy informacje, że gminna organizacja partyjna w Brudzeniu Dużym w końcu 1977 r. liczyła ogółem 354 towarzyszy, w tym 18 kandydatów, skupionych w 26 podstawowych organizacjach partyjnych (POP). 34,1% towarzyszy było robotnikami, 31,6 % – rolnikami, 22,9% – pracownikami umysłowymi, „pozostałych” było 11,4%. Kobiety stanowiły 18,9% członków partii. Skreślono natomiast i wydalono 39 towarzyszy (za bierność i negatywną ocenę – 21, za „opuszczanie terenu bez przeniesienia” – 4, za pijaństwo – 5, za kary sądowe – 2, na własną prośbę – 7). Do słabych stron partyjnego życia w gminie zaliczono po raz kolejny brak orkiestry strażackiej, „która nadałaby odpowiedni nastrój i wydźwięk wielu uroczystościom organizowanym z okazji różnych okoliczności” oraz słabe zaangażowanie członków partii w czyny społeczne, w których brało udział około połowy członków partii³⁸.

Towarzysz Kaczorowski, naczelnik gminy Brudzeń Duży, w swym wystąpieniu skupił się przede wszystkim na sprawach rolnictwa, zwracając uwagę m.in. na słabą jakość i nieterminowość usług świadczonych przez jednostki działające na jego rzecz, powiększanie się parku maszynowego rolników indywidualnych, którzy mieli możliwość odkupywania zdezelowanego sprzętu wycofywanego z eksploatacji w Zakładach Usług Mechanizacyjnych. Jednak – według słów naczelnika – ujawniono także „nieobywatelską a wręcz chytrą postawę wielu rolników, którzy swą agresywnością wymuszali wykonanie usług sprzętem kółkowym [należącym do Spółdzielni Kółek Rolniczych – SKR], zaś swój ciągnik i snopowiązałkę zostawiali na lepsze żniwa”³⁹. Towarzysz Kaczorowski oznajmił także, iż „uspołecznione gospodarstwa rolne mają za zadanie

³⁷ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 3, k. nlb.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

osiągnąć w bieżącym pięcioleciu dwukrotnie szybsze tempo wzrostu produkcji niż całe rolnictwo”.

W dyskusji głos zabrano 5 uczestników konferencji. Towarzysz Borkowski (rolnik) pochwalił PZPR za jej właściwą politykę wobec wsi. Stwierdził, że „obecnie gospodarstwa rolne mają duże możliwości rozwoju [...]”. Towarzysz Ryszard Kacprzak (nauczyciel) wspominał o zrealizowanej w Siecieniu wieczornicy z okazji wyzwolenia ziemi płockiej, akademii ku czci rewolucji październikowej i obchodach z okazji 50-lecia OSP. Zaaapelował równocześnie o rozbudowę szkoły w tej miejscowości. Towarzysz Alojzy Wyrzykowski (sołtys) wskazał na ciągłe braki węgla, pasz, nawozów wysokoprocentowych, na trudności w nabyciu tych towarów, konieczność wyczekiwania w kolejkach, stratę czasu z tym związaną, a w konsekwencji „nieprzyjazną atmosferę wśród społeczeństwa”. Na to tow. Bogumił Torbicki rzekł, iż „po 1970 r. państwo idzie z dużą pomocą rolnikom. Odczuły to szczególnie słabe gospodarstwa, w poprzednich latach podupadłe”. Dodał, że w tej grupie było i jego gospodarstwo. Dyskusję zakończył tow. Stanisław Sztejdur (nauczyciel), sekretarz propagandy KG PZPR. Mówił o ożywionej pracy politycznej w gminie, szkoleniach, uroczystościach, akademiach. Podkreślił dobrą pracę Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (TPPR), Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej (TKKS) i biblioteki gminnej. Zwrócił także uwagę na pracę Gminnego Ośrodka Propagandy Partyjnej.

Piątego dnia stycznia 1978 r. odbyło się posiedzenie egzekutywy KG PZPR w Brudzeniu Dużym⁴⁰, podczas którego miano m.in. ocenić stan bezpieczeństwa i porządku publicznego w gminie w roku 1977 oraz rozliczyć realizację „wniosków podjętych na poprzednim posiedzeniu”. W protokole jednak praktycznie brak informacji dotyczących pierwszego z podejmowanych problemów. Wiemy, że egzekutywa zobowiązała naczelnika gminy do „rozważenia możliwości powołania na szczeblu gminnym komisji do zajmowania się osobami nie podejmującymi pracy i nigdzie nie pracującymi, która będzie rozpatrywała ich sprawy, ustalała przyczyny i trudności będące powodem nie podejmowania przez nich pracy”⁴¹. Ponadto egzekutywa rozważyła uchwałę POP w Bądkowie Kościelnym tyczącą się „przeniesienia w poczet członków partii tow. J.S.”. Wpis jest o tyle dziwny i nielogiczny, że owemu J.S. postawiono zarzuty: „[...] kilkakrotnie wzywany przez egzekutywę na rozmowy nie stawia się, nie podaje żadnych przyczyn [...]. Stwierdzono opieszały, lekceważący stosunek

⁴⁰ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 4, k. nlb. Posiedzeniu przewodniczył tow. J. Pawlak, I sekretarz KG PZPR, uczestniczył mgr L. Kaczorowski, naczelnik gminy Brudzeń Duży. Ogółem w zebraniu wzięło udział 9 członków PZPR będących członkami egzekutywy.

⁴¹ *Ibidem*.

do partii. Postanowiono skierować sprawę [...] do POP w Bądkowie Kościelnym celem ustosunkowania się oraz ewentualnego skreślenia z szeregów partii”. Skąd zatem „przeniesienie w poczet członków partii”? J.S. był przecież członkiem PZPR i chciano go z jej szeregów usunąć. Może zaszła tu pomyłka pisarska? Ze spraw ważniejszych – egzekutywa „zawnioskowała” do naczelnika gminy o budowę przystanku autobusowego w Sikorzu.

Kolejne posiedzenie egzekutywy KG PZPR odbyło się 28 stycznia 1978 r. Omawiano na nim m.in. przebieg kampanii wyborczej do rad narodowych stopnia podstawowego na terenie gminy Brudzeń Duży. Działania partii uznano za dobre, frekwencja wyniosła 99,1%. Egzekutywa nie zatwierdziła ponadto uchwały POP w Myśliborzycach o przyjęciu w poczet kandydatów partii niejakiego F.P. Okazało się bowiem, że był on wcześniej karany za pobicie⁴².

29 sierpnia 1979 r. miało miejsce posiedzenie plenarne KG PZPR w Brudzeniu Dużym z udziałem pierwszych sekretarzy POP, kierowników miejscowych zakładów pracy. W obradach wzięła udział tow. Maria Saweczko, naczelnik gminy i inspektor KW PZPR. Na zebraniu poruszano wyłącznie dość błahe sprawy partyjne, prace toczyły się najwyraźniej w nieco leniwej, letniej atmosferze⁴³. W kraju dawało się wyczuwać nadchodzące zmiany, 29 lipca 1979 r. wprowadzono kolejne podwyżki cen paliw, tego samego dnia na Wybrzeżu powstał antykomunistyczny Ruch Młodej Polski a 1 września – Konfederacja Polski Niepodległej. Jednak w Brudzeniu „mateczka partia” wciąż żyła wzrostem wartości zrealizowanych czynów społecznych do 160% planu, przyjęciem w poczet kandydatów 16 nowych towarzyszy i tym podobnymi sprawami. Prawdziwe życie wciąż było dalekie... W podobnie niefrasobliwej atmosferze przebiegła IV gminna konferencja sprawozdawczo-wyborcza PZPR w Brudzeniu Dużym. Planowano w latach 1980–1981 „rozbudować szeregi partyjne” do 500 członków, osiągając w ten sposób wzrost o 19% w stosunku do stanu z końca roku 1979. Stopień upartyjnienia sołectw miał osiągnąć 88%⁴⁴. W protokole z konferencji cytowane są wypowiedzi Edwarda Gierka, które miały być drogowskazem na przyszłość. „Uczyńmy wszystko, aby te wskazania przywódcy naszej partii i narodu były przez nas, członków gminnej organizacji uczciwie, po partyjnemu realizowane” – pisali członkowie egzekutywy KG PZPR w Brudzeniu.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Protokół nr 5/79 z odbytego posiedzenia plenarnego Komitetu Gminnego PZPR w Brudzeniu Dużym w dniu 29 sierpnia 1979 r., APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 13, k. nlb.

⁴⁴ Protokół IV gminnej konferencji sprawozdawczo-wyborczej odbytej w dniu 28 listopada 1979 r., APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 4, k. nlb.

30 czerwca 1981 r. KG PZPR oraz aktyw partyjny spotkali się z tow. Henrykiem Borowskim, delegatem na IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR⁴⁵. W kraju trwał już od wielu miesięcy „karnawał «Solidarności»”, zatem i słowa kierowane do tow. Borowskiego były nieco śmielsze: „Nie mamy pożytku z licencji zakupionej na ciągnik z Wielkiej Brytanii, brak jest zaplecza technicznego do obsługi tych ciągników⁴⁶. Anglicy wycofali się z produkcji ciągnika a my kupiliśmy licencję. Przyniosło to krajowi niepotrzebne zadłużenie dewizowe. [...] W kraju brakuje szkła typowego, dlaczego sprowadzamy szkło z zagranicy, a nie produkujemy sami? Dlaczego naraz zabrakło tak dużo towarów? Za duży był rozmach w inwestycjach, często były to inwestycje zbędne. [...] Błędem było ilościowe rozbudowywanie szeregów partyjnych, osłabiło to [...] autorytet partii”⁴⁷. Konkluzja? „Obecnie dla poprawy atmosfery należy zrobić wszystko aby dostarczyć papierosy”.

13 grudnia 1981 r. na terenie Polski został wprowadzony – niezgodnie z Konstytucją Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – stan wojenny, *de facto* będący wojskowym zamachem stanu⁴⁸. Został zawieszony 31 grudnia 1982 r., a zniesiony 22 lipca 1983 r. Podczas jego trwania z rąk funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa poniosło śmierć kilkadziesiąt osób⁴⁹.

Podczas posiedzenia egzekutywy brudzeńskiego KG PZPR, które odbyło się 18 lutego 1982 r., omawiano m.in. sprawę zwolnienia z pracy tow. E.S., zastępcy dyrektora miejscowej Spółdzielni Kółek Rolniczych. Został on zwolniony na polecenie komisarza wojskowego za niewykonywanie zaleceń polustracyjnych, wobec odwołania zainteresowanego powstało *dubium*, czy zwolnienie było legalne w warunkach funkcjonowania dekretu o stanie wojennym⁵⁰. Wiązało się to z zawieszeniem E.S. w prawach członka egzekutywy i Komitetu Gminnego PZPR w Brudzeniu Dużym przez sekretariat Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Płocku⁵¹.

⁴⁵ Zjazd odbył się 14 lipca 1981 r. w Warszawie. Miał uspokoić nastroje wewnątrz partii i pokazać społeczeństwu, że PZPR się zmienia i jest gotowa do reform politycznych, <http://nowa-historia.interia.pl/kartka-z-kalendarza/news-14-lipca-1981-r-obradowal-ix-nadzwyczajny-zjazd-pzpr,nId,1467500> (9.11.2015).

⁴⁶ Licencja firm Massey Ferguson i Perkins.

⁴⁷ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 13, k. nlb.

⁴⁸ Zob. <http://www.13grudnia81.pl/sw/historia/rozdzialy/6689,dok.html> (10.11.2015); <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/zapadl-wyrok-ws-legalnosci-stanu-wojennego/rcmcj> (10.11.2015); wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 marca 2011 r., sygn. akt K 35/08 (sentencja została ogłoszona 28 marca 2011 r. w Dz.U. Nr 64, poz. 342), http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/teksty/otkpdf/2011/K_35_08.pdf (10.11.2015).

⁴⁹ Zob. <http://www.13grudnia81.pl/sw/milczacy-swiadkowie> (10.11.2015).

⁵⁰ Dekret z 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym, Dz.U. z 1981 r. Nr 29, poz. 154.

⁵¹ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 16, k. nlb.

Ponadto pod uwagę wzięto sprawę „sprzedania przez tow. E.S. silnika, który był skasowany i przeznaczony na złom”. W obronie towarzysza wypowiedział się tow. Stanisław Kuczmański, wskazując, że E.S. „w czasie strajków zdejmował flagę państwową zawieszoną przez członków «Solidarności», dużo udzielał się społecznie, był [...] na każde zawołanie”. Sam zainteresowany poprosił o zamknięcie sprawy i przeniesienie go na inne stanowisko pracy, bo „nie musi być zawsze dyrektorem”⁵².

Oprócz sprawy E.S. jednym z dwóch punktów porządku dziennego była „ocena działalności instancji partyjnej i POP w okresie obowiązywania stanu wojennego”. W akapicie pierwszym tej części protokołu czytamy: „13 grudnia ubiegłego roku rozpoczęła się nowa karta dziejowa dla naszej ojczyzny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Rada Państwa zgodnie z Konstytucją PRL [sic!] wprowadziła stan wojenny na całym obszarze kraju. [...] Żyjemy w czasach stanu wojennego. Kraj jest wyniszczony kryzysem, którego skutki zostały pogłębione przez siły kontrrewolucyjne. Kontrrewolucja była w ofensywie. Próbowano rugować naszą Partię z zakładów pracy, przygotowywano spisy naszych towarzyszy, szykowano się do krwawej z nami rozprawy [...]. Wielu członków partii było szykanowanych i moralnie maltretowanych [...]”⁵³. Dramatyczne te słowa, wypowiedziane w starym bolszewickim stylu, przypominają doniesienia z pola bitwy. Dynamicznie przebiegał w organizacji brudzeńskiej proces „samookreślenia się członków partii”, w wyniku którego 20 towarzyszy zdało legitymacje partyjne. Za „brak przejawu aktywności partyjnej” skreślono kolejnych 11. Rozwiązano POP Srebrna i POP Karwosieki Cholewice, gdzie 13 członków PZPR rzuciło legitymacje. „Trudności natury organizacyjnej” występowały w Turzy Małej i Wincentowie, gdzie nie przeprowadzono rozmów dotyczących „samookreślenia się towarzyszy”. Komitet Gminny PZPR w Brudzeniu Dużym podjął także 18 lutego 1982 r. uchwałę, w której przyjęto do realizacji konkretne zadania, wyznaczając w niektórych przypadkach sztywne terminy ich zakończenia. I tak do końca lutego miano „dokonać samookreślenia członków POP Turza Mała” (według wcześniejszych zapisów mieli oni samookreślić się samodzielnie), „proces oczyszczania partii prowadzić ciągle”, „przeprowadzić indywidualne rozmowy z byłymi członkami partii którzy oddali legitymacje partyjne, co do których [członków – A.S.] nie ma zastrzeżeń natury politycznej”, a począwszy od najbliższych zebrań – wprowadzić zasadę rozliczania członków PZPR z realizacji zadań partyjnych⁵⁴.

⁵² *Ibidem.*

⁵³ *Ibidem.*

⁵⁴ *Ibidem.*

Podobne posiedzenie odbyło się 18 marca 1982 r. Głównymi punktami programu były wówczas „ocena sytuacji politycznej w środowisku nauczycielskim” i „informacja o sytuacji politycznej w kraju i w gminie”⁵⁵. Na terenie gminy sytuacja była unormowana, nie było „jakiegokolwiek wrogiej działalności propagandowej”, jednak społeczeństwo odczuwało w dalszym ciągu braki obuwia, środków do produkcji rolnej, „podstawowych narzędzi potrzebnych w gospodarstwie domowym”. Mimo to w POP pracowano z zapałem nad projektem deklaracji ideowej PZPR po VII Plenum KC PZPR, poprawiła się „wplącalność” składek członkowskich. Jednak rolników dręczyła obawa „o stan ozimin i przyszłych zbiorów” z powodu „niedoboru nawozów mineralnych”. Obawa ta była nawet – według referującego tow. Jana Pawlaka – „wielka”. Spod lukru nowomowy nieuchronnie wyzierała rzeczywistość...

Sytuacja w środowisku nauczycielskim przedstawiała się następująco. W gminie Brudzeń Duży w 1982 r. w ośmiu pełnych szkołach podstawowych i trzech przedszkolach pracowało 87 nauczycieli uczących 1086 dzieci. Pedagodzy – jak raportowano – „powierzone im obowiązki wykonują starannie i dokładnie. Polecenia dyrekcji są wykonywane w terminie i bez sprzeciwów. Nauczyciele znają dokładnie swoje obowiązki i nie zdążyło⁵⁶ się aby ich nie wykonywali tak przed 13 grudnia 1981 r. jak i po wprowadzeniu stanu wojennego”⁵⁷. I dalej: „Stosunek nauczycieli do aktualnej sytuacji politycznej w kraju jest poprawny i nie budzi zastrzeżeń. Wszyscy zgodni są co do tego, że jedynie tą drogą, jaką wprowadzono 13 grudnia 1981 r. możemy dojść do stabilizacji i wyjścia z kryzysu gospodarczego i politycznego”⁵⁸.

7 kwietnia 1982 r. odbyło się plenarne posiedzenie KG PZPR w Brudzeniu Dużym. Porządek dzienny obejmował tylko jeden punkt i był sformułowany w sposób dość skomplikowany: „Zadania i kierunki pracy partyjnej na najbliższy okres gminnej organizacji partyjnej po VII Plenum KC PZPR”. Rozpoczynając dyskusję, tow. Alojzy Wyrzykowski wskazywał na konieczność budowy drogi z miejscowości Siecień Rumunki do Brudzenia. Uważał, że powinna się tym zająć partia, ludzie w jego wsi samoopodatkowali się na ten cel, pracowali podczas dwóch czynów partyjnych. Towarzysz Władysław Matusiak stwierdził, że członek partii winien być rzetelny i sprawiedliwy, gdy tymczasem on, obserwując członków PZPR, widzi dużo ludzi „przesiąkniętych kłamstwem”. W zakładach pracy brak kontaktu działaczy partyjnych z robotnikami, członkowie par-

⁵⁵ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 26, k. nlb.

⁵⁶ Tak w oryginale.

⁵⁷ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 26, k. nlb.

⁵⁸ *Ibidem*.

tii obrażają się za krytykę, nie chcą rozmawiać z ludźmi. Zapytał także, czy sporządzano listy proskrypcyjne z nazwiskami działaczy, którzy mieli być poddani represjom przez „Solidarność”. Odpowiedział mu tow. Maciej Śledzianowski, kierownik Płockiego Rejonu Pracy Partyjnej: „Listy proskrypcyjne na pewno były ale danych nigdzie nie znaleziono. List takich nie robił związek zawodowy, robili to przedstawiciele KPN [Konfederacji Polski Niepodległej]”⁵⁹. Oczywiście żadnych konkretów nie podano... Podjęto także kilka uchwał. Oto aktyw partyjny miał się nastawić na „częste i bliskie kontakty z ludnością”, POP miały dokonać oceny „aktywności i postawy każdego członka partii”, a nawet tych „zajmujących kierownicze stanowiska”, oraz zastąpić w miarę możliwości niefunkcjonujący w stanie wojennym samorząd pracowniczy w zakładach przemysłowych. Najważniejsze jednak było „wzmacnianie marksistowsko-leninowskiego oblicza PZPR oraz przywracanie jedności ideologicznej, politycznej i organizacyjnej partii”⁶⁰.

Podczas posiedzenia egzekutywy brudzeńskiego KG PZPR, które odbyło się 13 maja 1982 r., omawiano „przebieg uroczystości na terenie gminy związanych ze Świętem Pracy” oraz działalność zarządu gminnego Ochotniczej Straży Pożarnej⁶¹. Obchody pierwszomajowe uznano za udane. Główna akademie gminna rozpoczęła się w remizie OSP w Sikorzu o godz. 10.00. Obiekt udekorowano flagami biało-czerwonymi i czerwonymi. Dyrekcja PGR w Sikorzu udostępniła ciągnik z przyczepą osobową celem przewiezienia młodzieży szkolnej z Siecienia do Sikorza. Urząd gminy w tym samym celu wypożyczył autobus z PKS Płock. Występy przygotowali uczniowie i nauczyciele ze szkół w Siecieniu i Sikorzu oraz kierowniczka Klubu Ruch w Sikorzu z zespołem artystycznym „Smyk”. Wystąpili także aktorzy z Teatru Dramatycznego w Płocku. Udział wzięło ok. 200 osób, w tym „przedstawiciele kobiet” (sic!). Uroczystość przebiegła w „godnej i należytej atmosferze”, a stosowne apele odbyły się we wszystkich szkołach w gminie.

Odnosnie do ochrony przeciwpożarowej stwierdzono m.in., że „ochotnicze strażactwo [sic!] od początku swego istnienia skupiało w swych szeregach ludzi różnych klas społecznych, poglądów. Ale wszystkich jednociła, jakże humanitarna idea – służba sprawie człowieka”. Do tych tradycji nawiązywało „ochotnicze strażactwo” z gminy Brudzeń Duży. Członkowie OSP przeprowadzali kontrole i pogadanki z ludnością, jednak na przeszkodzie w pełnej realizacji ochrony przeciwpożarowej stały trudności, głównie natury sprzętowej i materiałowej. Ciężkie i pracowite

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Ibidem.*

⁶¹ *Ibidem.*

życie lokalnego „strażactwa” osłodziły z pewnością wnioski o nadanie odznaczeń „Za zasługi dla pożarnictwa”, których (zgodnie z przyznanym limitem) było 11⁶².

Niecałe pół roku później, 27 września 1982 r., odbyło się w Brudzeniu kolejne posiedzenie KG PZPR. Tematyka? Ocena wytycznych IX Plenum KC PZPR odnośnie do młodzieży, realizacja zadań gospodarczych za pierwsze 8 miesięcy roku, przygotowanie kampanii sprawozdawczej w organizacjach partyjnych. W dyskusji towarzysze sporo uwagi poświęcili problemowi tzw. niebieskich ptaków, czyli ludzi (najczęściej młodych) uchylających się od obowiązku pracy. Roztrząsanie tematu ciekawie spuentował tow. Borkowski, proponując, aby młodzież do lat 18 nie była wpuszczana do lokali rozrywkowych (np. dyskotek), „a tym bardziej do lokali nocnych”. I już w tymże 1982 r., gdy na sklepowych półkach był najczęściej tylko ocet, twierdził on, że „młodzież ma wszystko” i trzeba od niej wymagać, a problemy sprawiają ci, którzy są na utrzymaniu rodziców i nigdzie nie pracują.

W protokole z przebiegu Gminnej Komisji Sprawozdawczo-Wyborczej PZPR w Brudzeniu Dużym odbytej 23 października 1986 r.⁶³ znajdują się dwa interesujące punkty. Pierwszy z nich to: „Sprawozdanie Komitetu Gminnego PZPR z działalności [w okresie] grudzień 1983 – wrzesień 1986”⁶⁴, drugi zaś: „Program działania gminnej organizacji partyjnej na lata 1986–1990”. W aktach archiwalnych nie ma jednak ani jednego dokumentu, który dotyczyłby punktu drugiego. Plany sięgające 1990 r. z pewnością stworzono, jednak zapewne usunięto je z dokumentacji po samorozwiązaniu PZPR, które nastąpiło w dniach 27–30 stycznia 1990 r., a przed przekazaniem akt KG PZPR w Brudzeniu Dużym do Archiwum Państwowego w Płocku. Wiadomo także, że niektóre dokumenty partyjne „na szczeblu centralnym” niszczone już w roku 1989 na polecenie Wojciecha Jaruzelskiego i Czesława Kiszczaka⁶⁵.

Według autorów sprawozdania partia w gminie Brudzeń Duży w opisywanym okresie wzmocniła się. W grudniu 1983 r. liczyła 239 członków i kandydatów, a we wrześniu 1986 r. – 252. Wzrosła dyscyplina w „opłacalności składek”, zwiększyła się liczba odbywanych zebrań w POP średnio od 6 do 9 rocznie. Sytuację dobrze określało zdanie: „Zrobiliśmy spo-

⁶² *Ibidem*.

⁶³ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 5, k. nlb.

⁶⁴ W zachowanych aktach archiwalnych brak wyjaśnienia, dlaczego w zwoływaniu gminnych konferencji sprawozdawczo-wyborczych zaistniała prawie trzyletnia luka (od grudnia 1983 r. do października 1986 r.) oprócz konstatacji, że okres ten „należy zaliczyć do trudnych”.

⁶⁵ Zob. E. Wende, *Tego nie mogli zostawić potomnym*, „Gazeta Wyborcza” 1994 z 26 IV; „Kronika Sejmowa” 2002, nr 35(516), IV kadencja.

ro, lecz zaległości jest jeszcze niemało”. W kwestiach związanych z rolnictwem Komitet Gminny przyznawał się do pewnych trudności. Wielokrotnie wyrażał niezadowolenie „z poziomu organizacji i dyscypliny pracy w jednostkach gospodarczych obsługujących rolników, a szczególnie w GS i w pewnych okresach w SKR”. Partia jednak była aktywna. Jak zwykle doradzała i wskazywała kierunek: „Zwracaliśmy uwagę na zbyt partykularne ze strony wielu działaczy samorządowych spojrzenie na funkcjonowanie i stopień zaspokajania potrzeb społeczeństwa przez jednostki gospodarcze”. Czasami zalecenia były skomplikowane: „Wskazać możemy również na zbyt ograniczone oddziaływanie administracji terenowej jako koordynatora i administratora terenu”. Generalnie w lokalnych przedsiębiorstwach nie było najlepiej. Spomiędzy wierszy sprawozdania przebija bezsilność i beznadzieja: „W niewielkim stopniu [...] jednostki gospodarcze skorzystały z możliwości jakie stwarza reforma gospodarcza. Stopień wdrażania mechanizmów reformy jest [...] niski [...]. W dalszym ciągu mimo pewnej poprawy można mieć pretensje do Gminnej Spółdzielni. Uważamy, że wielu odpowiedzialnych pracowników pełniących funkcje kierownicze nie wykazuje odpowiedniego poziomu zaangażowania, operatywności oraz chęci rozwiązywania problemów społecznych. [...] Stwierdziliśmy zaniedbania w działaniu na rzecz pozyskiwania środków produkcji rolnej”⁶⁶.

W dziedzinie „oświaty, wychowania, kultury i sportu” zwracano uwagę na pewne braki techniczne „bazy oświatowej”, jednak proces dydaktyczno-wychowawczy toczył się prawidłowo, a nawet można było obserwować „dość wyraźnie zachodzące korzystne zmiany”. Stały postęp stwarzał „optymistyczną perspektywicznie wizję”, szczególnie w „przeobrażaniu świadomości znacznej części kadry”. Utyskiwano, że brakuje „komórki inspirowująco-koordynującej” rozwój kultury w gminie. Także biblioteka gminna działała w trudnych warunkach, co „w sposób decydujący limitowało rozwój działalności kulturalno-rozrywkowej dla miejscowego społeczeństwa”. W kwestii zainteresowania rolników sportem i rekreacją wielkich sukcesów nie było. „Temat ten traktowany jest jako coś mało ważnego, a przecież decyduje on często o [...] samopoczuciu, zdrowiu, stanie psychicznym i fizycznym”⁶⁷.

Problemem był brak stałej opieki stomatologicznej w gminnym ośrodku zdrowia w Brudzeniu i w wiejskim ośrodku zdrowia w Siecieniu. Także młodzież szkolna miała utrudniony dostęp do profilaktyki stomatologicznej. Pojawiały się „uchybień dyscyplinarne” wśród personelu w Sie-

⁶⁶ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 5, k. nlb.

⁶⁷ *Ibidem*.

cieniu i niedostatki w zaopatrzeniu punktu aptecznego w Brudzeniu Dużym. Za ważną uznano problematykę związaną z ochroną środowiska naturalnego, do której w gminie nie przywiązywano właściwej wagi. Receptą na te bolączki miało być „zapewnienie znacznie większego nadzoru ze strony Urzędu Gminy i kontroli w tym zakresie”. Wymagała tego „perspektywiczna przyszłość”. Natomiast z pewnością mądre i przewidujące było stwierdzenie: „Nasza gmina posiada niewątpliwie walory krajobrazowo-przyrodnicze i należy za wszelką cenę, przy bardzo konsekwentnym działaniu, chronić ten stan, a nawet w miarę możliwości go rewalooryzować”⁶⁸.

Problemem „wizerunkowym” dla lokalnych struktur PZPR była słabość struktur Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego⁶⁹ na terenie gminy Brudzeń Duży. Jednak po dokonaniu zmian personalnych odnotowano „bardziej prężne” działanie. Nierozwiązywalny był problem niechęci młodzieży do angażowania się w działalność „organizacji politycznych i społecznych”. Wiele miejsca w pracy politycznej poświęcono działalności Zespołu Inspekcji Robotniczo-Chłopskiej (IRCh)⁷⁰. Członków zespołu wyłoniono „spośród najlepszych z najlepszych tak w sensie uczciwości moralnej, jak i znajomości problemów kontroli”⁷¹. Zespół ów, składający się z 14 osób, przeprowadził na terenie gminy 6 kontroli, na „szczeblu wojewódzkim” zaś – 5 kontroli. Ujawniono „szereg uchybień i mankamentów w funkcjonowaniu jednostek gospodarczych, służby zdrowia, administracji i innych”.

Sporo emocji w Brudzeniu Dużym i miejscowościach okolicznych wywoływały tzw. patologie społeczne: łapownictwo, klikowość, pasożytnictwo, a nade wszystko – pijaństwo. Wykorzenienie tych zjawisk było trudne także ze względu na „dość tolerancyjne traktowanie zjawisk i osób dopuszczających się tego typu wykroczeń przez kierownictwa zakładów pracy, kontrole wewnętrzne a także w wielu przypadkach – organa ścigania”. Również społeczeństwo „kryło” sprawców.

Ze względu na położenie geograficzne gminy Brudzeń Duży niemałe znaczenie miała dla niej współpraca z Mazowieckimi Zakładami Rafineryj-

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego (PRON) – fasadowa organizacja utworzona w lipcu 1982 r. przez działaczy PZPR, ZSL i SD oraz prorządowych organizacji katolickich, zastąpiła Front Jedności Narodu. Działalność PRON miała być dowodem rzekomego masowego poparcia społeczeństwa dla władz. Organizacja przestała istnieć w listopadzie 1989 r., <http://www.13grudnia81.pl/sw/sloownik-pojec/6681,Patriotyczny-Ruch-Odrodzenia-Narodowego-PRON.html> (24.11.2015).

⁷⁰ Społeczny organ kontrolny powołany w 1984 r. przez PZPR.

⁷¹ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 5, k. nlb.

nymi i Petrochemicznymi (MZRiP)⁷². Na ten temat brudzeńska organizacja partyjna mogła mówić „w superlatywach ale i pewnym niedosycie”. Pozytywnie oceniano współpracę „na płaszczyźnie gospodarczej” (bez podania szczegółów w sprawozdaniu). Niedosyt dotyczył „współdziałania instancji [partyjnych] zakładowej i gminnej, wymiany doświadczeń partyjnych, wzajemnego przenikania aktywu i innych form współpracy”⁷³. Winę ponosił tu komitet gminny, ale także „w niewielkim stopniu” komitet zakładowy PZPR.

3. Refleksja końcowa

Na tym kończy się omówienie dokumentów archiwalnych dotyczących funkcjonowania PZPR w Brudzeniu Dużym w latach poprzedzających przełom polityczny lat 80. XX w. i następujących po nim. Na podstawie ich analizy można się pokusić o dokonanie pewnych spostrzeżeń czy też wyciągnięcie wniosków natury ogólnej. Partyjne życie w Brudzeniu Dużym toczyło się w opisywanym okresie dwoma równoległymi nurtami. Z jednej strony funkcjonował lokalny aparat PZPR zajmujący się „sprawami organizacyjnymi”, transmisją ideologii i „nowomowy” ze szczebla centralnego i wojewódzkiego na gminny, z drugiej zaś dążenia szeregowych członków do realizowania podstawowych zadań związanych z codziennym funkcjonowaniem. Gdy aktyw na zebraniu mówił np. o „mobilizacji szeregów w obliczu wyzwań”, „kierunkach działania instancji partyjnych w świetle wytycznych KC” czy inicjował śpiewanie *Międzynarodówki* na zakończenie zebrań – należący do partii „zwykli” obywatele okazywali zdrowy rozsądek charakteryzujący od zawsze ludzi ciężkiej pracy i mówili o słabym zaopatrzeniu w środki produkcji, dziurawych drogach, brakach zaopatrzeniowych czy uciążliwych dojazdach do lekarza. Te światy czasami się przenikały, szczególnie gdy w początkach lat 80. i nieco później, czyli w krótkim okresie delikatnych rozliczeń wewnętrznych, aktyw piętnował np. niewłaściwą „postawę moralną” niektórych partyjnych funkcjonariuszy czy nadużycia w jakichś innych dziedzinach (np. sprawa kupna licencji na ciągniki Massey Ferguson). Szeregowi członkowie mieli wówczas najczęściej takie same zdanie w tej materii lub jeszcze radykalniejsze i istniała pełna jedność między partyjną „górami” a dolami.

Członkami PZPR w Brudzeniu Dużym nie byli raczej idealisci. W związku z tym, że hierarchia partyjna stanowiła alternatywną strukturę

⁷² Obecnie PKN „Orlen” SA.

⁷³ APP, KGPZPRBD, sygn. 720, t. 5, k. nlb.

władzy, uważali, że jest pożyteczne „mieć ją po swojej stronie”. Gdy nie dało się załatwić „normalnie” jakiejś ważnej sprawy w urzędzie gminy, w „geesie”, kółku rolniczym, stawało się to łatwiejsze po pokazaniu czerwonej legitymacji lub po wstawiennictwie komitetu gminnego. W aktach nie natrafiłem jednak na informacje uprawdopodobniające funkcjonowanie na większą skalę zasady nomenklatury regionalnej. Jedynym jej przypadkiem wydaje się być niewątpliwie poparcie lokalnej struktury partyjnej dla kandydatury E.S. na stanowisko „dyrektorskie” w SKR. Sprawowanie tej funkcji nie trwało jednak długo...

Do partii się zapisywano, potem często rzucano legitymacją, z partią starano się żyć, z partii żartowano, partia pomagała lub nie pomagała, nigdy jednak nie stała się, przynajmniej dla większości, życiowym przewodnikiem. Gdy na początku roku 1990 partia została rozwiązana, nikt szczególnie nie żałował. Nostalgia za „starymi dobrymi czasami” przyszła później.

Bibliografia

Akty prawne

Dekret z 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym, Dz.U. z 1981 r. Nr 29, poz. 154.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1976.

Statut Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Ze zmianami i uzupełnieniami uchwalonymi przez IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR w lipcu 1981 r., Warszawa 1981.

Materiały źródłowe

Archiwum Państwowe w Płocku, Komitet Gminny PZPR w Brudzeniu Dużym, sygn. 720; sygn. 720, t. 2; sygn. 720, t. 4; sygn. 720, t. 5; sygn. 720, t. 10; sygn. 720, t. 13; sygn. 720, t. 16. „Kronika Sejmowa” 2002, nr 35(516), IV kadencja.

Opracowania

Dąbek K., *PZPR – retrospektywny portret własny*, Warszawa 2006.

Dobieszewski A., *Zasady i mechanizmy funkcjonowania partii*, Warszawa 1984.

Friszke A., *Próba portretu zbiorowego aparatu partyjnego*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persa, Warszawa 2012.

Gilejko L., *Członkowie PZPR – próba typologii*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persa, Warszawa 2012.

Głowacki W., *Zasady funkcjonowania PZPR*, [w:] *Podstawy wiedzy o PZPR*, red. B. Kowalewska, E. Mulicka, Warszawa 1989.

Kamiński Ł., *Przewodnia siła narodu*, rozmowa przeprowadzona przez B. Polak, „Biuletyn IPN” 2002, nr 5.

Kołomejczyk N., *PZPR 1948–1986*, [w:] *Podstawy wiedzy o PZPR*, red. B. Kowalewska, E. Mulicka, Warszawa 1989.

Kuciński J., *Ustrojowo-polityczne koncepcje PZPR w latach 1948–1959*, Warszawa 1984.

Służewski J., *Terenowe organy administracji i rady narodowe po reformie*, Warszawa 1977.

- Tymiński M., *Nomenklatura regionalna: działanie systemu na poziomie lokalnym (1950–1970)*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persa, Warszawa 2012.
- Wende D., *Tego nie mogli zostawić potomnym*, „Gazeta Wyborcza” 1994 z 26 IV.
- Wierzbicki M., *PZPR a środowisko młodzieżowe (1948–1990)*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persa, Warszawa 2012.
- Wójcik S., *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku*, Lublin 1999.
- Wrona J., *PZPR a partie satelickie*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persa, Warszawa 2012.

Strony internetowe

- <http://nowahistoria.interia.pl/kartka-z-kalendarza/news-14-lipca-1981-r-obradowal-ix-nadzwyczajny-zjazd-pzpr,nId,1467500> (9.11.2015).
- http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/teksty/otkpdf/2011/K_35_08.pdf (10.11.2015).
- <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/zapadl-wyrok-ws-legalnosci-stanu-wojennego/rcmcj> (10.11.2015).
- <http://www.13grudnia81.pl/sw/historia/rozdzialy/6689,dok.html> (10.11.2015).
- <http://www.13grudnia81.pl/sw/milczacy-swiadkowie> (10.11.2015).
- <http://www.13grudnia81.pl/sw/slownik-pojec/6681,Patriotyczny-Ruch-Odrodzenia-Narodowego-PRON.html> (24.11.2015).

THE POLISH UNITED WORKERS' PARTY IN BRUDZEŃ DUŻY IN THE YEARS 1972–1986

Summary: In this text, the author presents the functioning of the Commune Committee of the Polish United Workers' Party in Brudzeń Duży, a commune lying near Płock, in the years 1972–1986. It is mainly the minutes of meetings of the commune party authorities, which were analyzed, paying special attention to their reaction towards the challenge of daily life in the period before – during – and after the political breakthrough in 1981. On the basis of the analysis of the source materials, heavy ideologization of thinking of the management staff of the Municipal Committee was found and in consequence – incapacity to respond to social expectations. Hence, it led to a collapse of the influence of the Polish United Workers' Party all over the country and then – to the liquidation of the entire political formation.

Keywords: POLISH UNITED WORKERS' PARTY, POLISH PEOPLE'S REPUBLIC, BRUDZEŃ DUŻY